
„Korunk legokosabb és legbrilliansabb essay-i-

rója ő; sokoldalú és igazán európai elmével, és határtalan bátorsággal, száll szembe a kulturát aláaknázó és az emberiséget egyre jobban fenyegető tudatlansággal...” Philip Toynbee ír így a londoni „Observer”-ben Arthur Koestlerről, 70. születésnapjával kapcsolatban. A magyarszülésétű és magyarul ma is kifogástalanul tudó nagy író mostanában amúgy mellékesen megjelent „The Thirteenth Tribe”-ja sem természeténél, sem súlyánál fogva nem tartozik művei első sorába. Érthető azonban a kuriózum iránti figyelem, különösen magyar részről, minthogy a

könyvben kifejtett föltevés (hogy a kelet-európai zsidóság s így a világ zsidóságának tulnyomó része kazár-török és nem szemita eredetű) ősmagyarok és fajmagyarkodók érdekeit érinti. Mindenestre kívánatos pótolni egy-két olyan adatot, amely szilárdabb és magát Koestlert illetően fontosabb. Érdemes például tudomást venni arról, hogy összes munkái gyűjteményes kiadását (még hozzá „Danubian Edition” gyűjtőnéven) rendezik most sajtó alá. És hogy 12 világhírű szakember külön-külön kötetben foglalkozik jelentőségével, hatásával, különböző tereken és sokféle szempontból, egy „Astride Two Cultures: Arthur Koestler at 70” című könyvben. Ha jövőre Nobeldíjat kapna, a meglepetés csak abban állna, hogy nem előbb történt. Hozzá közel álló körből tudom, hogy a fönfent említett kuriózum csak afféle sehova sem illő hosszú lábjegyzetnek tekinthető; Koestler mai igazi erőfeszítései más irányúak. Ez a sajátos, egyedül álló anatómus, akinek boncoló szenvedélye először a Dunavölgy, aztán Európa, aztán az egész világ területére hatott ki, a legutóbbi években a bolygó-billióknak, a Végtelennek irányába fordult — és mostanában már annál is tovább...magára a Létre vonatkozó spekulációk felé, olyan titkok felé, amelyek gyengességünk és kiszolgáltatottságunk tudatában talán még őt is

félelemmel töltik el. (Egy előtanulmánya már 1973-ban megjelent: „Speculations on Problems Beyond Our Present Understanding”.)

Személyi töredékek...Egy levele, 1955 február 11. „8 Montpelier Sq., London” címről: „Igen, hallottam a dolgot Németh Lászlóról, és Ignotusról is...” Sajnos, nem jegyeztem rá, hogy miről volt szó. Egy másik, tíz évvel későbből, a kaliforniai Palo Alto-ból a németországi Frankfurtba, ahol akkor szolgáltam. „A vizontlátásig itt, ott akárhol”, zárta levelét. Amerikai tanulmányait követte a Sonning Prize (1968), amelyet előtte Churchill és Bertrand Russell kapott meg, majd a „CBE” (Commander of the British Empire) és később a Royal Society „Companion of Literature” kitüntetése. Valahol közben adta elő azt, amit én harmadkézből kaptam és idefoglak.

Mindenki tudja, hogy Koestlert a spanyol polgárháboru alatt Francóék elfogták, halálra ítélték, és csak az angol és francia társadalom felzudulásának hatására menekült meg. Az élete utolsó napjainak hitt időszakban eszébe jutott egy epizód Thomas Mann „Buddenbrook”-jából; ott „Konsul” Buddenbrook, noha csak 40 éves, egy időben úgy érzi, hogy rövidesen meghal. Könyvtárában előveszi Schopenhauer „Ueber den Tod”-ját,

amelyben a filozófus azt fejtegeti, hogy nem halunk meg: létünk örök, csupán formát változtat. Koestlernek hosszas részletek jutottak eszébe abból a fejezetből; a mély gondolatok és lehetőségek megnyugtatták. Amikor kiszabadult, Gibraltárban első dolga volt levelet írni Mann-nak, akit nem ismert személyesen, köszönetet mondva...Mire Londonba ért, már várta Mann válasza, amelyben a nagy német író elmondta, hogy amikor 1897-98-ban azt a művet írta, éppen csak belelapozott Schopenhauer könyvébe, hogy néhány részt idézzon. Most a napokban, annyi évtizeddel később, hirtelen vágyat érzett arra, hogy végigolvassa azt. Megtalálta könyvtárában és kiment vele a kertbe, leült egy padra, kinyitotta — de a kapuhoz kellett mennie, mert csöngetett a postás, Koestler levelét hozta...

Röviddel azelőtt, hogy Koestler palo altói levelét megkaptam, feleségül vette friss és művelt szellemű titkárnőjét, igazi társalkodónőjét, Cynthia Jeffries-t (aki még most is egy kicsit 50-en alul van). Cynthia a forrás arra, hogy Arthur könyvet akart írni a magyarság orvostudományi büszkeségéről, Semmelweis-ről; el is kezdte 1969-ben — de hamarosan kitért, hogy teljesnek tekinthető mű megszerkesztéséhez nincs elég dokumentáció. Azt, hogy ez valóban így van-e, csak budapesti hozzáértők tudhatják; de tény, hogy ezután Koestler a „magnetista” gyógyásról, Mesmer-ről akart könyvet írni s azt hasonló okokból hagyta abba. Aránylag legrészletesebb magyar vonatkozású írása így „Arrow in the Blue” című önéletrajzi kötetében található, korai éveiről — s abban van egyébként az a hasonlata is, amely többször hozott kínos helyzetbe, mert eszembe jutott valamilyen okból utcán, autóbuszban, társaságban, és hirtelen hangos nevetésben törtem ki. Arról van szó ott, hogy végre kijut Párizsba (Gorkij naplójából: „Végre-valahára Párizsban vagyok. Tehát már nem csupán lélegzem, hanem — élek!”), és siet ifjonti vágyai városának bűvös folyamához, a Szajnához... „Ime, ott, a Szajna partján, ott áll az Eiffeltorony...mint zsiráf a piszoárban!” (Tisztán látom ebből a távolságból is Koestler most már deres drótháját, rovátkás homlokát, szigorú szemöldökei alatt mély, meleg, barna szeméit, amelyek egy pillanatra visszatekintenek — és ő is nevet...)

Sziklay Andor
Am. M. Világ, 1976 Dec. 19.